

Stockholm 2024-11-22

Klimat- och näringslivsdepartementet

Yttrande över remisspromemoria Bättre förutsättningar för vattenkraftens omprövning

Sveriges hembygdsförbund (SHF) har tagit del av rubricerad remiss och vill framföra följande synpunkter.

I Tidöavtalet från hösten 2022 står under rubriken *Bättre förutsättningar för vattenkraften* på sid 14 att: ”Omprövningen av miljötillstånd för vattenkraften pausas tills det är kartlagt vilka konsekvenser omprövningen får för elproduktionen. Ett nytt regelverk för omprövning tas fram som säkerställer att intresset av elförsörjning väger mycket tungt, samtidigt som småskaliga aktörer inte får helt orimliga kostnader för nyprövning. Prövningen ska ta hänsyn till fiskvandringvägar, men också återskapandet av strömmande vatten i fler tidigare torrlagda strömfåror. Det är också angeläget att ta hänsyn till att vissa äldre vattenkraftverk i sig utgör kulturhistoriskt värdefulla miljöer.”

Regeringen har hållit sitt löfte om att pausa omprövningarna och kartlagt konsekvenserna för elproduktionen genom utredningen *Att kartlägga de konsekvenser för elsystemet som omprövning av vattenkraften medför m.m* (Svk 2023/610). Det nya regelverket för omprövning har nu tagits fram för att säkerställa elförsörjningen och att småskaliga aktörer inte får orimliga kostnader vid omprövning, vilken nu är på remiss. Regeringens ambition att även ta hänsyn till äldre vattenkraftverk som utgör värdefulla miljöer finns inte alls med i det nya regelverk som nu presenteras. Sveriges hembygdsförbund har uppmärksammat detta under de två år som gått sedan Tidöavtalet ingicks och även framfört det i samband med möjlighet att lämna inspel till regeringsuppdraget Uppföljningen av NAP 20221104 till Havs- och Vattenmyndigheten.

Sveriges hembygdsförbund arbetar aktivt med miljö kvalitetsmålet Levande vatten. Vi har information på vår hemsida om miljömålet, vi arrangerar seminarier i ämnet, bjuder in till dialog med myndigheter och verksamhetsutövare, frågade ut politiker vid EU-valet, deltar i Vattenkraftens miljöfonds dialoggrupp, var fram till årsskiftet 2024 del i Vattenhistoriskt nätverk, ingår i regional samverkansgrupp om NAP samt vidarebefordrar remisser till regionala förbund och besvarar remisser. Trots detta fick vi inte utredningen om elproduktionen på remiss.

SHF efterlyser en bredare debatt om vattenkraften, där kultur- och rekreationsvärden samt översvämningsrisker och beredskapsfunktioner finns med. Kultur- och rekreationsvärden står

redan i många av våra nationella mål att de ska tas hänsyn till, klimatfrågan har vi arbetat med i många år nu och krisberedskapen borde tagits med från början i utredningarna eftersom invasionen av Ukraina inleddes under våren 2022. Med krisberedskap syftar vi inte bara på den lokalt producerade vattenkraften utan tillgången till vatten och lokalt producerade livsmedel.

Till riksförbundet har ett flertal hembygdsföreningar hört av sig och framför sin oro samt söker stöd och rådgivning när deras närmiljö och kulturmiljöer hotas av den så kallade restaureringen av vattendragen. Ortens historia riskerar att helt raderas och skrivas om samtidigt som landskapet omgestaltas. Orsaken är dels omprövningarna av vattenkraften till moderna miljökrav men även myndigheternas egna initiativ att riva ut övriga regleringar i vattendragen. Dessa vattenregleringar är runt 10 000 i vårt land och många har funnits i århundraden och fyllt en funktion i våra samhällen. Idag kan vissa regleringar i vattendragen synas obegripliga men har alla tillkommit i ett visst syfte och kan fortfarande fylla sin funktion, varför man behöver se till hur hela vattenavrinningsområdet påverkas vid en utrivning. Däribland de biologiska arter som etablerat sig i de modifierade vattendragen när man förändrar vattendragen idag. Vi reagerar på att när myndigheterna i andra naturvårdsärenden värnar just de befintliga biologiska värdena och ekosystemet samt talar om värdefulla biotoper men när det gäller vattenförvaltningen föreslås restaurerande åtgärder. Vi befärrar att alla dessa åtgärder genomförs utan att både dokumentation görs noggrant före och att man inte följer upp för att se hur det blivit efteråt. Det finns exempel på att vattendrag torkat ut och då kan inget liv överleva där. Det är även viktigt att konsekvensanalyser och riskbedömning görs ur alla samhällsaspekter så att marker varken torkas ut eller översvämmas så människors vardag fortsätter fungera som tidigare och att det kommer fungera i tider av kris. Skulle dessa rivningar och omvandlingar ske i stadsrummen skulle debatten säkert vara mer synlig i media. Men nu sker det på landsbygden och då uppmärksammas det bara här och var i lokalpressen och i facktidningar, debattartiklar i dagspressen och interpellation i riksdagen kring ämnet är ovanliga.

Den 22 oktober hölls en interpellationsdebatt med ämnet *Dammrivningar* i riksdagen på initiativ att två socialdemokratiska riksdagsledamöter från Värmland och Dalarna. SHF stöder vad de framförde i frågan om oro för att radera kulturhistorien på de platser där man restaurerar vattendragen och att det brister i samverkan med den lokala befolkningen och vill framföra detta i det här sammanhanget eftersom vi bedömer att promemorian täcker en alltför liten del av frågan gällande kulturmiljö. SHF anser att regeringen måste ta ett omtag under de kommande två åren och utreda restaureringen av vattendragen ur alla aspekter och återkomma med ändring av lagarna. Sveriges hembygdsförbund har tagit del av ett flertal remissvar redan och vill meddela att vi särskilt stödjer Lena Nerhagens yttrande, Ekonomie doktor och lektor i nationalekonomi vid Högskolan Dalarna, när det gäller brister i implementeringen av EU:s vattendirektiv i Sverige och samverkan på alla nivåer. Det bör framgå av författningarna att den typen av samverkan som ska användas i vattenförvaltning är samråd, dvs att myndigheter informerar ideburna organisationer om aktuella eller särskilda politiska frågor och bjuder in till att ge kommentarer och synpunkter. Vilket måste ske på ett tidigt stadium och under hela

processen för att alls intressen ska kunna vägas in. Därtill vill vi framföra att SHF anser att även Riksantikvarieämbetet ska kunna begära att målet av sådan anledning som anges i miljöbalken 21 kap 7§ ska överlämnas till regeringen. En annan viktig aspekt är att lagstiftningen är utformad så att den som äger en damm alltid har rätten på sin sida att få riva ut den, vilket skiljer sig åt i jämförelse med till exempel annan mark om det finns ett statligt anspråk såsom ett riksintresse utgör där det prövas om allmänna intressen kan spela in i bedömningen och även annan privat egendom som byggnader med kulturhistoriska värden, vilka inte får rivas. En ändring av lagstiftningen bör således även rätta till så att anläggningar i vatten har lika högt skydd som de på land.

Föreliggande remiss, som bara har som ambition att underlätta för elproduktionen, har heller inte tillräckliga förslag för att uppfylla syftet med lagändringarna. I promemorian hänvisar man på s. 26 till Statens energimyndighets, Affärsverket svenska kraftnäts och Havs- och vattenmyndighetens gemensamma rapport ”Vattenkraftens reglerbidrag och värde för elsystemet”, ER 2016:11 och den klassificering som gjorts av Sveriges vattenkraftverk utifrån dess betydelse för reglerförmågan på nationell nivå. Observera att detta bara är en rapport och inte beslutad av regeringen. I sammanfattningen och bilagan omnämns tre olika klasser, i den första klassen finns 255 kraftverk och i den andra klassen finns 78 kraftverk som tillsammans bedöms ha ett högt relativt reglerbidrag och i den tredje finns de 1667 småskaliga kraftverken varav de flesta ligger i södra delen av landet. Där står det att den tredje klassens anläggningar har så litet reglerbidrag att det inte bör ligga till grund för KMV eller mindre stränga krav.

I nuvarande förslag ska man bedöma om kraftproduktionen är viktig utifrån ett nationellt perspektiv och då kommer inte de mindre kraftverken som finns i hela södra Sverige bli bedömda som KMV och få mindre stränga krav. Både den småskaliga vattenkraften i klass tre och alla de regleringar som hamnar utanför prövningarna är viktiga att värna utifrån både kulturmiljö- och rekreationsvärdena. Vår rörelse finns i hela Sverige och vi värnar om både natur- och kulturlandskapet med fokus på det brukade landskapet. När det gäller de kraftverk i klass ett menar vi att man även inom denna grupp behöver se över vilka krav som ställs. För de stora kraftverken i norr kan det t ex behöva göras omlöp även där, så att olika arter kan ta sig förbi dammarna. Man kan i detta perspektiv fråga sig om bedömningen är rättssäker om inte alla blir prövade på samma vis och utifrån sin specifika miljö och kontext. Klimat- och miljöministern säger i en av riksdagens frågestunder att man är mån om att det ska vara ett rättvist system som tas fram men SHF kan inte se att så kommer ske. Ambitionen må vara god men kommer inte lyckas om det nu föreslagna lagändringarna antas.

SHF ingår i Vattenkraftens Miljöfonds referensgrupp. De finansierar utredning och prövning av miljöåtgärderna i domstol och genomförande av åtgärder som domstolen beslutar. Men detta gäller endast naturvärdena och finansierar inte anpassningar till kulturmiljön. Vi bedömer att detta behöver ses över och förändras så att man ser till helhetsperspektivet vid fördelningen ur fonden.

Sveriges hembygdsförbund har uppmärksammat att länsstyrelserna har fått ett regeringsuppdrag att redovisa hur de har bidragit med och använt kunskapsunderlag om kulturmiljö för översyner av miljö kvalitetsnormer och om kunskapsunderlagen har lett till beslut om undantag och mindre stränga kvalitetskrav (uppdrag 6 i regleringsbrevet för 2024). Redovisningen har dock avgränsats till vattenförekomster där det finns verksamheter som omfattas av den nationella planen för moderna miljövillkor för vattenkraften. Det är viktigt att även de andra planerade åtgärderna, som myndigheterna tar eget initiativ till följs upp. SHF ser fram emot rapportering av detta uppdrag men beklagar att det inte gjorts tidigare och att det inte tagits i beaktande vid den nu aktuella regelverksöversynen. Havs och Vattenmyndigheten har i samverkan med Riksantikvarieämbetet tagit fram en Vägledning för bedömning av kulturmiljö vid kraftigt modifierat vatten (KMV) Rapport 2024:3. Vi ser mycket positivt på det arbetet men det är trots allt en vägledningen och har inte samma tyngd som en författningar, dvs lag, förordning eller föreskrift.

Den utrivning av dammar som nu sker utanför NAP:en är problematisk och dess betydelse för de lokala värdena bör inte förminska. Dessa görs på myndigheternas initiativ och det finns exempel på att länsstyrelser går in i stora EU-finansierade projekt där intresseorganisationer ingår, som företräder enskilda intressen. Det är värt att påminna om att EU:s vattendirektiv är till för att vi ska ha ett bra dricksvatten inte att öka fiskvandringen i sig, idag talas mycket om att öka antalet av lax och gös samt flodpärlmusslan. Om länsstyrelserna tar det helhetsansvaret som förväntas av dem gällande hållbarhet, då syftar vi på miljö, sociala och ekonomiska aspekter och värden samt beredskap och krishantering, kan man här fråga sig. Dessa aspekter berör i praktiken många fastighetsägare både vad det gäller strandtomter och fiskerätter vid sjöar men också allmänhetens möjlighet till rekreation med bad och närhet till vattenspeglar. I en frågestund i riksdagen den 18 april säger Klimat- och miljöministern att ”en av de många aspekterna är det kulturella perspektivet att ta hänsyn, vilket en liberal borgerlig regering så klart tar med sig.” Vi kan inte av promemorian utläsa att ett hänsynstagande av de kulturella värdena på platsen kommer behöva tas hänsyn till med de föreslagna lagändringarna, vilket vi beklagar.

För Sveriges hembygdsförbund

Jan Nordwall
Generalsekreterare

Helena Rosenberg
Kulturmiljöstrateg